

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / B. Luiten

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN

B. Luiten

Leed Jezus was wij lijden?

MEDITATIEF

J. Hagg

Kerk-zijn doe je samen

WANDELEN MET GOD

B. Luiten

Recht uit het hart

ACHTERGRONDEN

J. Wesseling

Ondraaglijke spanning?

LITURGIE EN GEMEENTE

J. Smelik

Ein at het valk zegge: Amen

SAMENLEVING

I.D. Haarsma

Christelijk Academisch
Netwerk 2

en verder...

Boekbespreking
Meegelezen
Uit de kerken

LEED JEZUS WAT WIJ LIJDEN?

Het bezoek aan een ernstig zieke is een tere **zaak**. **Er bestaan geen standaard formuleringen voor. Zeker, er is een evangelie dat je draagt. Maar de verwerking en de aanvaarding van het lijden is een proces, dat ieder op een geheel eigen wijze ervaart. De bezoeker naast het bed zal daar respect voor hebben. Ook de ambtsdrager, die vertroosten wil. Als hij niet eerst goed aanvoelt waar de zieke zich geestelijk bevindt, maakt hij de mooiste woorden tot een slag in de lucht.**

Hetgeen overigens niet betekent, dat een corrigerend woord altijd misplaatst zou zijn. Zelfs aan het bed van een ongeneeslijk zieke kan dat nodig blijken, tot zijn eigen heil. Zo kan het nogal eens voorkomen, dat een vraag naar iemands geloof en verwerking wordt afgewimpeld met de opmerking: 'Ach dominee, ik wil niet klagen; als ik zie wat er in de wereld gebeurt, dan zijn er mensen die het nog veel erger hebben.'

Het is fijn, dat iemand oog houdt voor het wereldgebeuren. Een lang ziekbed doet de interesse nogal eens versmallen. En toch is deze opmerking een valkuil, waar je zomaar invalt, als patiënt en pastor tegelijk. Want andermans lijden is onze troost niet. Kan dat ook niet zijn. Onze enige troost is, dat wij in leven en sterven, met lichaam en ziel, het eigendom zijn van onze trouwe Heiland Jezus Christus. Daarom kan het heilzaam omgerend zijn, wanneer

de ambtsdrager weliswaar blij is met het **gegeven** antwoord, maar toch ook verder vraagt. Om zo **samen** zicht te krijgen op het **echte** fundament, hoe dat ook in deze situatie functioneert.

Onbegrijpelijk

Het spreekt vanzelf, dat het **buiten-gewoon** slecht is wanneer de bezoeker met een dergelijke vermeende **troost** zou komen, in de **trant** van: 'Je moet niet klagen, **er zijn mensen** die het erger hebben'. Met zulke opmerkingen, die helaas nog wel eens voorkomen, kunnen we **ons** aan het ziekbed beter niet vertonen. Maar het kan nog erger. Het mag wel **volstrekt** onbegrijpelijk worden genoemd, dat iemand zou zeggen: 'Je moet niet klagen,

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELDKÖÖP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

K.J. BURGER, Groenestraat 142, 8261 VK
Kampen, Tel. (038) 3325972.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar: f 46,25 per halfjaar: studenten
f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van een halfjaarabonnement
vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie op cassette verkrijgbaar bij

de Stichting Bractah.
Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aan-

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

want je lijdt niet zoveel **als** Jezus Christus geleden heeft'. Zelf heb ik dit nog nooit meege-
maakt, gelukkig. Maar dominee
Harmannij in Den Ham (Ov.) wel.
Terecht **protesteert** hij hiertegen.
Maar vervolgens slaat hij zelf een
weg in, die **minstens** zo onbegrijpe-
lijk is. Zijn **antwoord** is namelijk,
dat Jezus **Christus** niet **méér** gele-
den heeft dan wij nu lijden. En wij
lijden niet minder dan onze Hei-
land heeft ondergaan. Tal van
Schriftplaatsen heeft **Harmannij** op-
nieuw gelezen, **om tot** de conclusie
te komen dat Jezus onze collega in
het **lijden** is. Om vervolgens zijn
bevindingen te publiceren onder
de titel 'Jezus leed wat wij nu lij-
den'.

Het hekje is **pastoraal** bedoeld,
om mensen op en aan het ziekbed
te bewaren voor ondeugdelijke op-
merkingen. Dat is te **waarderen**.
Maar de vraag is, of de auteur recht
spreekt van de Heiland. En vervol-
gens of het correct is, dat hij nieu-
we bevindingen ten aanzien van de
belijdenis direct maar publiceert.

Hetzelfde lijden

De rode draad door heel het boekje
is, dat Jezus Christus hetzelfde lij-
den zou hebben ondergaan als an-
dere mensen. Een paar citaten:

'We zijn gebaat bij een verlosser
die precies dat heeft doorstaan, **wat**
wij moeten doorstaan' (blz. 8).

Ten aanzien van Christus' angst en
droefheid in **Getsemane**: 'Wie **zal**
kleinerend willen doen **over** de die-
pe ellende die **Jezus** hier voelt?'

Toch moeten we ook nuchter zijn.
Nuchter genoeg om **vast** te stellen
dat de dingen **die** Matteüs ons hier-
van doorgeeft, **aan andere** mensen
niet onbekend zijn' (blz. 16).

Even **verder**:

'Het bijzondere zit hem niet in de
angstaanjagende gevoelens **die Je-
zus** daar overspoelden. Want dat
komt helaas **vaker** voor onder men-
sen. Het bijzondere zit hem wel in
de persoon die dit **wilde** onder-
gaan: **de Zoon van God**' (blz.
16/17).

'Want dat is het verbazingwekken-
de: niet wat Hij leed, maar dat Hij,
de **Zoon van God**, dit wilde lijden'
(blz. 17).

'Er zijn geen aanwijzingen dat de
Here hierbij een lijden heeft door-
staan, of een ellende heeft gevoeld,
die totaal verschilt van het ellendi-
ge lijden van andere mensen' (blz.
19).

'De lijdensgeschiedenis van Jezus
bevat geen aanwijzingen dat Hij
iets heeft doorgemaakt wat andere
mensen vreemd blijft. Integendeel:
voortdurend proef je de verwonde-
ring over deze **Zoon van God**, die
toch heeft geleden als **een** echt
mens' (blz. 28).

Het is dus zeker **geen** terloopse ver-
spreking van de auteur, maar echt
het uitwerken van zijn opvatting,
die al in de titel van het boekje ligt
samengevat: '**Jezus** leed **wat** wij nu
lijden'. Het bijzondere zou alleen
te vinden zijn in de persoon van Je-
zus **Christus**, niet in **&** last die Hij
droeg. Want Hij droeg hetzelfde
als wij. Niet minder en niet meer.

Door God verlaten?

Dat het hier om het hart van het
evangelie gaat, mag duidelijk zijn.
Denk bijv. aan deze passage uit het
avondmaalsformulier:

'Ja, tot **de allerdiepste** verworpen-
heid en angst der hel heeft Hij Zich
met lichaam en ziel **vernederd** aan
het **kruishout**. Toen riep Hij uit:
Mijn God, mijn God, waarom hebt
Gij Mij verlaten? Opdat wij door
God aangenomen en nooit meer
door Hem **verlaten** zouden worden'.
Harmannij houdt **zich** met deze pas-
sage **uitvoerig** bezig. **Hij** wil luiste-
ren **naar** de **bedoeling** van dit **Ik-**
kende citaat uit Psalm 22. Waar **ko-**
men deze **woorden** vandaan? Ooit
zong David dit lied: was hij echt
door God verlaten, is dat concreet
zo bedoeld? Nee, zo voelde hij
zich, en dat gevoel was reëel, toch
was de werkelijkheid anders. Dat
blijkt **ook** uit de **slotpassage** van de-
ze psalm, waarin **alle** hoop en ver-
trouwen doorklinkt.

Dus, volgens **Harmannij**, geeft

Psalm 22 uiting aan een gevoel van verlatenheid. Met die bedoeling zou dan ook Jezus deze **woorden** hebben uitgesproken. Het is een klacht over het niet ervaren van Gods aanwezigheid, terwijl **God toch** niet echt afwezig **was** (blz. 21, 43).

God uit God

Harmannij heeft hiervoor nog meer argumenten. De Vader en de **Zoon** zijn immers één God? Er bestaat tussen Hen een wezenseenheid. Op die eenheid **kon** de verlatenheid geen inbreuk zijn: **God** kan God niet verlaten. **Dus** trof de verlating juist de mensheid van Christus, **daarin was Hij aan David** gelijk (bh. 24).

Bovendien: Jezus is zelf **God**. Als Hij uit kracht van zijn godheid het lijden draagt, doet Hij het dus niet zonder God. Hij bleef echt God, ook in zijn verlatenheid. Juist in de volheid **van** de Geest kon Hij die verlatenheid doorstaan (blz. 25). Ook **zou God** niet echt toornig zijn **geweest** op zijn Zoon, **want** Hij bleef toch zijn geliefde Zoon, ook aan het kruis (blz. 66).

Helse kwelling

In het verlengde hiervan **krijgt ook** zondag 16 HC, v+a 44, een nieuwe interpretatie. Wij belijden daar, dat Christus de helse kwelling heeft doorstaan, gedurende heel zijn lijden **maar** in het bijzonder aan het **kruis**. Daardoor mogen wij (zelfs in onze felste aanvechtingen) ervan verzekerd **zijn**, dat Hij ons **van** de angst en pijn van de hel verlost heeft.

Harmannij stelt de vraag, of de catechismus hier goed weergeeft wat de bijbel zegt over de diepte van het lijden van **Christus**, en de troost die wij daaruit kunnen halen (blz. 42).

Vervolgens bestrijdt hij de gedachte, dat **Christus** iets geleden zou hebben (een 'hel'), **wat** wij dan niet meer **hoeven** te lijden. Ook verwerpt hij de 'constructie', dat voor

gelovigen de **angst** en pijn van de hel nu onbekend zullen blijven (blz. 43).

Zelf stelt Harmannij de volgende lezing voor **van v+a 44**:

'Ik kan het moeilijk hebben. Felle aanvechtingen. Neem het maar serieus: je voelt **daarin** de angst en pijn van de hel. Maar dan heb ik deze troost: **Jezus Christus** heeft hetzelfde doorgebracht. Om mij ervan te verlossen. En dat is hem gelukt **ook!**' (blz. 44).

Argeloos?

Ik heb Harmannij vrij breed aan het woord gelaten, om duidelijk te laten worden dat hier iets wordt **ke**-weerd, waartegen een duidelijk protest nodig is.

E.A. de Boer schreef in het Nederlands Dagblad, dat Harmannij in dogmatisch opzicht **wat** argeloos te werk gaat, maar dat hij pastoraal gezien toch belangrijke **dingen** zegt. Op die manier wil hij opkomen voor de goede naam van zijn collega.'

Graag laat ik mij **door** hem weerhouden van een al te **felle** manier **van** schrijven. Toch staat voor mij bovenaan de goede naam van **mijn** Heiland, die een uitzonderlijk lijden **volbracht**.

Verder is het zeer wel mogelijk, dat iemand 'argeloos' bedenkingen heeft tegen passages in onze kerkelijke documenten, maar wanneer die nieuwe inzichten in boekvorm worden uitgegeven, is de fase van de argeloosheid toch wel voorbij.

Ontstellend!

De titel alleen al is ontstellend: als ik nu precies hetzelfde lijd als wat Jezus leed, waarvan heeft Hij mij nu dan verlost? Wat heeft **Hij** dan van mij overgenomen? Niets, helemaal niets!

Toch blijft Harmannij een **woord** als 'verlossing' wel gebruiken, zoals in het gegeven citaat van zijn lezing van v+a 44 HC. Een wonderlijke manier van in en uit praten is daarvan het resultaat, die helaas

kenmerkend is voor heel deze uitgave: het gaat over verlossing en bevrijding, en toch ben je nog steeds onder de toorn van God en zo (blz. 70), want je lijdt (nog steeds!) hetzelfde als wat Jezus leed. **Zelfs** zuchten wij met Christus nog onder de vloek **van God** (blz. 92).

Wie dit leest, wrijft **zijn** ogen uit. Dit boekje is echt niet te geloven! Ik hoop daar in een volgende aflevering argumenten **voor** aan te **dra**-gen. Wellicht is het goed, dat de lezer intussen zelf bij Gods Woord te rade gaat. Want dit **raakt** ons diep, als persoon en als kerkgemeenschap.

¹ K. Harmannij, *Jezus leed wat wij nu lijden*, Kampen 1997, 114 blz., grijs f 19,90. Alle verwijzingen in dit artikel zijn naar dit boekje, tenzij anders vermeld.

² Nederlands Dagblad, 19 september 1997.

KERK-ZIJN DOE JE SAMEN

J. Hagg

M meditatief

*'En met krachtige hand vatten zij
het goede werk aan'*

(Nehemia 2 : 18)

Een goed jaar-thema.

Voor huisbezoek en **wijkbijeen-**komsten, Verenigings-avonden en **preek-besprekingen**. Prima. Als het daar maar niet bij blijft. Veel gepraat en weinig wol... Voor kerke- raad en gemeenteleden staat 'Kerk-**zijn** doe je samen' als het goed is niet **maar** een jaar op de rol, maar behoort het tot de 'basics' die ons **vóór** in het hoofd zitten. Die ons **doen** en **laten** als kerk, onze 'missie in de wereld', stempelen. Ieder **mag** er zijn. Niemand is er toeval- lig. Allemaal in dienst. En ieder moet **ook** de ruimte krijgen haar of zijn bijdrage te leveren. Ik weet het: ik vertel oud **nieuws**. En er zul- len er vast vele, vele voor mij ge- **weest** zijn die **een kerkewerksei-**zoen moesten **openen** en **zoekend** naar een tekst voor **een** 'pep-talk' (**wat** een afschuwelijk woord trou- **wens**) op Nehemia 2 : 18 zijn ge- stuit. 'En met krachtige hand **vat-**ten zij het goede werk aan'. Maar toch... lees nog even **mee**.

Wie rijnt die 'zij'

Dat is in eerste instantie 'het ka- der'. De mensen op de verantwoor- delijke posten. Priesters, edelen, lei- ders en overige beambten. Zij laten zich aansteken met heilig vuur. Zij geven het goede voorbeeld. Een kerk-in-coma **was** het in Jeruzalem. Malaise, meer niet. Nehemia is Gods **instrument** om het smeulende vuurtje weer nieuw leven in te bla- zen. Hij analyseert, motiveert en stimuleert. Maar zorgt ervoor dat

de mensen **zelf** de positieve **keus** doen en met zoveel woorden uit- spreken dat ze hun schouders **eron-**der zullen zetten: 'Wij **zullen** ons tot de bouw gereed maken!'. Die stap wordt nogal eens vergeten. En de enige die er **dan** in lichterlaaie staat is de 'leider', met misschien nog een klein clubje om hem heen. Niemand is verder echt geraakt, aangestoken. Voorspelbaar wat er gebeurt: niet lang daarna is de lei- der een lijder geworden – 'burned out'. En het clubje om hem heen zo gefrustreerd als wat. **Eerlijk** is **eerlijk**: het valt ook **niet** mee ge- duld te **moeten** hebben tot de Geest(**weer**) vaardig wordt over de gemeente.

Een brede beweging van de Geest

Hier gaat het precies andersom. Schouder aan schouder aan de slag op Gods steigers. Gemotiveerd. Eendrachtig. Enthousiast. Voortva- rend. Het zijn uitzonderingen die **niet** meedoen. Ze worden met onere vermeld: De mensen uit Te- **koa** bouwden dat de stukken eraf vlogen... maar de aanzienlijkenon- der hen **drukten** de snor – 'zij wil- den de schouders niet zetten onder het werk van **hun heer**' (3 : 5). Je ontdekt nog eens wat in dit hoofd- stuk. Zo op het oog **een** saai op- somming. Maar in werkelijkheid een **leerzame** lijst, die de lezer schildert hoe breed de **beweging** is die de Geest hier maakt.

'Ik sla lijsten altijd over'

Ik hoor het u zeggen. En ik kan me daar wel wat bij **voorstellen**. Toch mis je hier dan heel wat. Voorbeel- den?

- dat alle Jeruzalemmers van hoog tot laag in principe bruikbaar zijn als bouwers, niet alleen 'profes- sionals'.
- dat ook (**hoge**)priesters meedoen (3 : 1), goudsmeden en apothekers (8), **handelaren** (32); men- sen uit **beroepsgroepen** waarvan je het **niet** meteen zou verwach- ten.
- dat er **hulptroepen** waren **gerekrui-**teerd o.a. uit Jericho (2) (die wis- ten alles van muren in de puin...)
- dat **districtshoofd** Sallum **samen** met zijn dochters een stuk van de muur voor zijn **rekening** neemt: hoezo '**mannenwerk**'...? (12)
- dat Jeruzalem één grote bouwput is: **een keten** van mensen rondom de stad, ieder liefst zo dicht mo- **gelijk** bij z'n eigen woning (10). Toepasbare principes?

Kerk in aanbouw

Dat is de gemeente van Christus per definitie: totdat Hij komt! **Hoe** zal Hij ons vinden? Met **krachtige** hand aan het goede **werk**?

Wandelen met God

Wie in *deze tijd* **Diana** zegt, *ziet bloemen voor zich. Overal bloemen. Bloemen voor de hekken van paleizen, bloemen bij de kerk, bloemen over de auto en op de weg. Bloemen recht uit de harten van mensen, blijken van liefde en diep verdriet.*

Zo doen mensen dat. Ze willen uiting geven aan hun gedachten en gevoelens. Daarom is spontaniteit zo **belangrijk**, w de **ruimte** daarvoor.

Offer

De wereld heeft met **ontroering** gekeken naar dit betoon **van verbondenheid**. Het **was** overweldigend, en dat is het nog.

Een unieke gebeurtenis, ongetwijfeld.

Maar **toch**, al **eeuwen** geleden sprak **God** in dergelijke woorden.

Toen stelde Hij zijn huis al open voor uitingen **van gevoelens**, voor dit soort blijken van overgave en diepe verbondenheid.

Eigenlijk precies zó.

Een offergave zou **vooral** spontaan zijn. Er waren wel voorgeschreven offers, een lammetje in de ochtend en **een** lammetje tegen **de** avond.

Maar daarmee vul je **geen** altaar van twee en een halve meter in het **vierkant**.

Ook waren er verplichte offers, in **geval** van overtreding. Maar zij gaan niet voorop bij de **instelling** van de **altaardienst**.

Allereerst gaat het om diegene, die in zijn hart het verlangen heeft de **HERE** iets **moois** te geven. **Een**

blijk van zijn liefde. Recht uit het hart.

Hij zal zijn **handen** op de kop van het dier leggen.' Zo geeft hij in de offerande zichzelf. Zoals mensen **vandaag** hun hart in een bos bloemen kunnen leggen. Woorden zijn **dan overbodig**, in ieder geval ontoereikend.

Liefde

Is God dan hebberig of zo, **dat** Hij zulke regels verzint? **Nee**, integendeel. Hij is juist degene, die als eerste Zichzelf geeft, als **God** aan zijn volk. Hij wil er zijn, midden onder de mensen, met al zijn liefde **en** ontferming. Bij **zoekt** verlorenen op, troost de ellendigen, richt **gebo-**genen op, geeft hongerigen brood en gevangenen hun vrijheid. De edelste vorst kan van deze God slechts **een** beperkte afbeelding zijn.

Gods welbehagen is zijn **spontaneiteit**. **Hij** doet dit allemaal, omdat zijn hart het Hem ingeeft.

Zo steekt Hij harten aan, en brengt mensen in beweging. Liefde komt op, waar zij **was** **vergeten**. God vraagt: 'Heb je Mij lief?', zoals een jongen dat kan vragen aan een meisje. Om samen door het leven te gaan.

Dan zie je (in gedachten) iemand naar zijn schuur stappen, om het mooiste dier uit te **zoeken** dat hij **heeft**. Dat hij echt missen zal. Aan deze **God** wii hij het geven, omdat hij zijn leven aan Hem dankt. Omdat hij Hem liefheeft, en zijn bestaan anders volslagen leeg **zou** zijn.

Bewust

Dergelijke offers breng je dus **bewust**, of niet? Het **is** uitgesloten, dat je offers zou brengen **zonder** je hart erin. Het zouden schijn-offers zijn. Daarover toornst de **HERE**, Hij stuurt **ze** terug, en als dat niet helpt laat Hij zijn tempel verwoesten.

Dus het is wel voorgekomen, heel vaak zelfs. We kennen de **geschiedenis**, hoe de offers stipt werden gebracht en overvloedig, maar **zonder** enige persoonlijke overgave. Het leven **ging** z'n **gang** wel, ook langs **wegen** die God verboden had.

325

Zin

We kennen niet alleen de geschiedenis, **maar** ook onszelf.

De vraag **naar** de hoogte van de Vaste Vrijwillige Bijdrage kan menigeen met een gerust hart beantwoorden. Niet iedereen, helaas.

Maar nog **een** andere vraag gaat daar bovenuit: 'Hebt u er ook **zin** in, om dit aan de **HERE** te geven? Ligt uw **hart** erin? Uw leven? Niet volmaakt, dat lukt niet; maar **bedoelt** u het **zó**?'

Een vraag naar een **zeer** kwetsbare plek **van** ons kerkelijk leven. Want de **VVB** gaat veelal **per automatische** incasso. De boekhouder zou wanhopig worden, als dat niet zo was. Zodoende hebben wij **onze** **offers** vaak zelf niet eens in **&** gaten.

B

boekbespreking

JOZUA EN RICHTEREN

Ds. Joh. de Wolf schreef een bundel bijbelstudies over de boeken Jozua en Richteren, speciaal bedoeld voor bestudering van de bijbel in verenigingen en groepen. Dat is ook duidelijk te merken aan de (inmiddels vertrouwde) opzet van deze door De Vuurbaak uitgegeven schetsen. Met grote stappen gaat de auteur door de inhoud van beide bijbelboeken heen. De stof is nl. over tien hoofdstukken (van elk ongeveer tien pagina's) verdeeld: vier over Jozua en zes over Richteren.

Er wordt vooral aandacht gegeven aan de grote lijn die zich in beide boeken aftekent en de brede verbanden waarin ze staan. Toch komen ook steeds sprekende details, die van belang zijn voor het goed verstaan van het besproken gedeelte, voor het voetlicht. Het is deze combinatie die de bundel zeer geschikt maakt voor de doelgroep, maar ook voor persoonlijke bijbelstudie. De lezer wordt zo goed op weg geholpen, maar moet bij verder doordenken ook met ander studiemateriaal aan de slag. De eigen aard van beide bijbelboeken afzonderlijk, ook in relatie tot elkaar, komt op deze manier duidelijk naar voren. Daardoor is het goed te verdedigen dat Jozua en Richteren samen in deze bundel aan de orde worden gesteld.

De auteur verstaat de kunst om zijn gedachten helder onder woorden te brengen en weet de lezers veelal zinnige gesprekspunten als een handreiking voor de groepsdiscussie mee te geven.

In het eerste hoofdstuk biedt de auteur een inleiding op beide bijbelboeken. Daarin komen zaken als namen en schrijvers, globale inhoud, betrouwbaarheid en chronologie – waarbij ds. De Wolf kiest voor een vroege datering van de uittocht uit Egypte – op een schriftgetrouwe manier aan de orde.

N.a.v.: ds. Joh. de Wolf, *Jozua en Richteren. Het beloofde land een bedreigd bezit*. Uitg. De Vuurbaak, Barneveld 1996. Omvang 117 pagina's; prijs: f 14,95.

offeraar geeft, maar ontvangt in die weg vele malen meer. Hoe is het mogelijk!

Het offer werd tegelijk en vooral een gave van God, een uitbeelding van Golgotha, prediking van Jezus Christus. De Israëliet moest het dier zelf doden, dat deed de priester niet voor hem. Tot een diepe belijdenis: dit dier sterft in mijn plaats, ik mag leven.

Hemels heiligdom

Deze verstrengeling van twee betekenissen is er nog steeds. De aardse offerdienst was een afbeelding vooraf van de hemelse werkelijkheid nu. Het bloed der verzoening is gestort, en Christus brengt het dagelijks voor Gods aangezicht. Om voor ons te pleiten, verzoening te doen.

Hoe deel je daarin? Niet door vanuit de hoogte te vragen dat God Zich bewijst. Ook niet door eerst de kat uit de boom te kijken, op een afstandelijke manier. Maar nog steeds in de weg van overgave, doordat je je leven op zijn altaar legt: het is helemaal voor Hem, om Christus' wil. Een zaak van woorden en daden, van belijdenissen, liederen en gaven.

Zo'n offer wil God nog steeds aanvaarden, om er vast en zeker iets mee te doen. Hij maakt het leven nieuw, naar zijn beeld, en geeft het zó terug. Je ontvangt vele malen meer dan je offert!

Die betekenis van de tempel is gebleven in Christus.

Offers komen recht uit het hart.

Wederzijds.

¹ Lev. 1 : 4.

² Lev. 1 : 4.

We kijken met ontroering naar een bos bloemen, vol overgave neergelegd voor een overleden prinses. Maar hoe doe je het zelf, voor Hem, die in liefde ver boven mensen uitsteekt?

Hoogten en diepten

De zondagse collecte noemen wij de dienst van de offeranden. De vraag is daarom van belang, of je datgene geeft wat je hart je ingeeft. Het antwoord op die vraag heeft invloed op de hoogte van het bedrag. Maar dat niet alleen: het gaat vooral om de manier waarop je het geeft.

Eens hoorde ik een diaken zeggen, toen de collectezakken waren omgekeerd op de tafel: 'dit lijkt wel de inhoud van een parkeermeter'. Het was een treffend woord. Niet om denigrerend te doen over het totaalbedrag, want dat kun je niet beoordelen, en er zijn meer manieren om geld te geven. Maar het waren allemaal dezelfde munten, iedere week. Net een parkeermeter, die steeds hetzelfde tarief vraagt. Maar zijn er dan nooit eens hoogten en diepten in het leven? Is Gods hand soms niet opvallend herkenbaar? Is er dan in het hart niet het verlangen, eens iets moois uit te zoeken, iets extra's, of hoe dan ook?

Ook in kleinere W a g e n kun je je liefde leggen. En juist daar is het God om begonnen.

Wederzijds

Opvallend is, hoe de HERE een offer aanvaardt. Hij maakt er iets wederkerig van, Hij geeft er nog veel meer in terug, Hij maakt hetzelfde dier tot een uitdrukking van zijn liefde!

Als iemand zijn hart in zijn offergave legde, heel zijn leven, mocht hij ook zijn zonden erbij doen, zijn mislukkingen, en alles wat niet deugde. Zo zou hij in het offer verzoening ontvangen, uit Gods hand.² Merkwaardig is het, dat met één dier zo twee dingen gebeuren. De

ONDRAAGLIJKE SPANNING?

J. Wesseling

Achtergronden

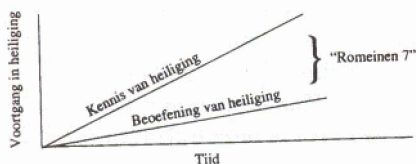
Overeenkomst

Ze hebben elkaar **nooit** gekend. Maar mij trof mij **de** overeenkomst tussen **beiden**. De **één**: 'We worden ons voortdurend meer bewust van onze eigen **permanente** toestand van geestelijk faillissementen de onverdiende gunst van God. Zodat wij **allen** in deze **betekenis** groeien in genade. Als wij op deze manier groeien, zullen we ook groeien in onze motivatie om God te gehoorzamen vanuit een besef van **dankbaarheid** en eerbied **voor** Hem.' En de ander: nooit mag zonde immers als legitiem worden aanvaard nota bene naast **Gods** gebod. Het gebod ontmaskert **juist** zonde als zonde en mekt vervolgens daartegen **ten strijde** met de vraag om verootmoediging, **schuldbelijdenis** en bekering. En is het niet zo dat de kerk krachtens het **werk** van de Geest zal ontvangen **wat** zij in Christus al bezit: de gehoorzaamheid aan Gods **geboden**?²

Vorige week **sloot** ik af met een vraag. **He** ga je om met die spanning tussen de heilige opdracht van **God** en ons beperkte functioneren in de praktijk?

Grafiek

Ik werd getroffen door een inzichtgevend grafiekje van Bridges. Ik **neem** het even over?

Bij de grafiek zijn vragen te stellen. **Zou** je in de onderste lijn niet

eerder een holle of bolle kromming verwachten? Zouden veel christenen zich niet herkennen in een verloop, die iets heeft van de AEX-index: snelle stijgingen, onverwachte **terugvallen**, maar door de jaren heen toch een opgaande lijn. Maar mij intrigeert vooral iets anders. Parallel aan je groei in heiliging groeit het inzicht in de heiligheid die God **van** je mag verwachten. En die laatste **groeilijn** stijgt veel sneller dan de eerste! De **kloof** tussen het ideaal van je heiliging en de realiteit wordt in de praktijk kleiner. **Maar** in je beleving wordt die **kloof alleen** maar **snel** groter. Je ontdekt **steeds** meer hoever je nog **af** bent van het **ideaalbeeld**, **wat** de Heilige Geest met je nastreeft. Volgens Bridges brengt die zich **verwijdende kloof ook** met zich mee dat in je **beleving** de strijd van Rom. 7 **steeds meer** acuut wordt.

Spanning

Ik kom steeds **meer** tot **de** overtuiging dat wij **meer** moeilijk met die groeiende spanning kunnen omgaan. Op het eerste gezicht liggen **twee** mogelijkheden voor de hand om die spanning te **verminderen**. Je kunt proberen de onderste lijn sneller te laten stijgen. **Dan** ga je alle energie **steken** in een nog intensievere **beoefening** van heiliging. Het enige alternatief lijkt om de bovenste lijn wat te gaan afvlakken. Je probeert het ideaal (de '**norm**') minder hoog **te** stellen. Ik zie onder **ons** beide mogelijkheden **zich** voordoen, hetzij in **onze** theorievorming, hetzij in onze **levenspraktijk**. Ik wil hieronder een aantal 'modellen' daarvan observeren. En vervolgens **probeer** ik **duidelijk te maken**

dat er nog een derde mogelijkheid is, die **meer** recht **doet** aan de **werkwijze** van de Heilige Geest.

Berouw of groei?

Volgens K. Schilder 'ontmaskert het gebod zonde als zonde en trekt vervolgens daartegen **ten strijde** met de vraag om verootmoediging, schuldbelijdenis en **bekering**. M.b.v. de **norm** van zijn wet wil Hij genezend inwerken op de verzichte praktijk van ons **leven**.' Sommigen hebben vragen bij deze radicale **benadering**: zou de 'd m-werking van de zonde, de gebrokenheid van het leven niet meer (...) verdisconteerd **moeten worden**.'⁴ Waar blijven bij Schilder de zachte tonen van Gods genade en barmhartigheid? Gods kinderen worden niet **meteen weggeschroeid** en afgeschreven, wanneer zij niet voldoen aan Gods gebod. **Moeten** we niet meer ruimte creëren voor **groei** naar de norm **tóe**? Nu heeft C. Trimp al aangewezen dat die zachte tonen van Gods barmhartigheid wel degelijk in Schilders werk opklinken.⁵ Waar het **mij** nu om gaat is, **dat** hier **groeien** in heiliging ('naar de **norm toe**') gecontrasteerd wordt met schuldbelijdenis en bekering. **Voor** de onderste **groeilijn** moet **meer** ruimte gecreëerd worden door even niet te lenen op de groeiende kloof tussen de bovenste en onderste lijn. Groei wordt (ik **neem aan onbedoeld**) gezet **tegenover** **erkenning** van schuld over ons achterblijven bij Gods norm.

Compromis

Een ander model: onze hantering van het '**compromis**'. Het **compro-**

mis is 'de noodzakelijke aanvaarding van **minder** dan iemand op grond van Gods gebod mag en **moet** nastreven'.⁶ Dat is niet te vermijden zolang **wij** nog in **een** gebroken wereld leven. Kenmerkend is o.a. dat er sprake is van **noodzaak** en dat wij eraan moeten lijden. We moeten het aanvaarden, maar mogen er niet in **berusten**.

In *eerste instantie* reserveert Douma het compromis voor de omgang met anderen in deze gebroken wereld. Maar 'helaas is het in de kerk soms niet beter'. **Hoe vaak** moeten we **ook** in de **kerk** (vanwege de hardheid van hart) niet met minder genoegen nemen dan op grond van Gods gebod moet worden nagestreefd? Stelt zo'n **compromis** ons schuldig? Vanuit het onderscheid tussen nadelig en zondig, **meent** Douma dat niet **elk** compromis ons compromitteert.

Lijden?

Het maakt volgens mij nogal verschil of je genoodzaakt bent een compromis te sluiten met **ongelovigen** bf met mensen, die de **normen** en waarden van God willen respecteren. Ik vraag me daarom ook af of Dourna niet te gemakkelijk de schuldvraag oplost. De 'hardheid van **ons** hart' was toen en is **van**daag realiteit. Maar dat heeft toch **alles** te maken met onze **zonde** en onze schuld? **Wanneer** wij de doelstelling van God niet halen (= **zonde**), lijkt het mij te vlak om te zeggen: 'wel nadelig, niet zondig'. Dat Mozes de scheidbrief moest toestaan, maakt htm niet schuldig, maar **gaat** wel **terug** op zonde en schuld bij anderen, waar hij niet los van **staat**.

Is het niet mede mijn schuld wanneer ik **niet** in de **gaten** had dat het huwelijk van mijn broederen zuster fout liep; of wanneer jongeren vaak alleen moeten knokken en vanuit de kerkgemeenschap zo weinig steun ondervinden? Ben ik niet **mee** schuldig aan de realiteit van kerkelijke verdeeldheid? Aan de invloed van de tijdgeest op mijzelf

en anderen?

Bezwaarlijker vind ik de manier **waarop** er in de praktijk soms **mee** omgegaan wordt. Ik wil op geen enkele manier tekort doen aan de ernst en de complexiteit van aangrijpende en verdrietige situaties. **Maar**: in hoeverre lijden wij nog echt onder de **noodzaak** van een compromis en **ervaren** wij die noodzaak als schuld, juist binnen de kerk. Vaak erkennen we met de mond dat het eigenlijk zo niet hoort. **Echtscheiding zou niet moeten**. Voor-echtelijk of **buiten-echt**elijk geslachtsverkeer evenmin. **Samenwonen** is ook niet zoals het hoort; enz. enz.

Onder druk

Maar het komt al zo vaak voor, dat ons geweten al minder meer protesteert. Een ethiek van 'uitzonderingen op de regel' loopt het risico die uitzonderingen **steeds** meer normaal te laten worden. Niet **&** norm werkt heilzaam op de **praktijk** in, maar de praktijk slijpt de **scherpe** kantjes van Gods doelstelling af. Langzaam maar zeker **ruil** je afkeer van zonde in voor 'verontrusting', die daarna kalm voortkabbelt naar 'berusting'. En waar wij misschien nog onder 'lijden', gaan onze kinderen al gauw normaal vinden. 'Nee, we keuren het niet goed, maar berusten erin.' Naar mijn idee **zal** op dit punt de **druk** op de kerk alleen maar toemenen. In **onze** **samenleving** zal het steeds meer een kwestie van **geloof** en overgave worden, om je de wet te laten stellen door de levende God, wil je in de praktijk niet verwereldlijken.

Ik stel de vraag of wij het compromis **niet** hanteren om ons in het spanningsveld tussen **norm** en **praktijk** te kunnen ontspannen. ik **stel** ook heel **voorzichtig** de vraag of wij in afzonderlijke situaties wel voldoende oog hebben voor de belangen van de (kerk)gemeenschap, ook wanneer dat lijden met zich meebrengt. Staat echtscheiding God ook niet **tegen** (hoe begrijpe-

lijk 't vaak ook is!) met de bedoeling het huwelijk en gezin **van** anderen in bescherming te nemen? Hij houdt **vast** aan zijn bedoeling van het **begin** en weigert bij voorbaat **een** ontsnappingsclausule in te bouwen.

Frappant genoeg stelt **Velema** (op een ander punt) aan **Douma** de vraag of hij de **spanning** van de gebrokenheid niet te gemakkelijk opheft. 'Moet men niet de pijn van de gebrokenheid vasthouden **door** zo ver te gaan dat men **zegt** in de gegeven situatie aan de ene eis niet te kunnen voldoen?'

Iemand anders verzucht: 'Het moet me van het hart, dat ik in het rapport (over echtscheiding, JW) de elementen van schuld en verzoening, van berouw en bekering wel wat weinig hoor doorklinken. Het is **allemaal** heel zakelijk en 'beredeneerd'.⁸ Dat gevoel van onbehagen herken ik steeds meer. We discussiëren over wat wel en wat niet **kan** en maken vervolgens onze afspraken. Maar hoe staat het met onze gewetenswroeging? Gaan we ook **met ons** tekort en onze schuld voor het aangezicht van de levende **God** staan?

Christelijke vrijheid

Een andere **manier** om onder de **spanning** uit te komen kan beargumenteerd worden vanuit **onze** 'christelijke vrijheid'. Het zijn Gods **geboden** die ons leven in de vrijheid **onder** Christus normeren en richting geven. Gods wet is gezonde regelgeving uit de hemel, die ons op het Lijf is geschreven. Vrijheid 'is dus radicaal tegengesteld aan menselijke autonomie'? Het valt niet mee om die vrijheid goed in te vullen. Hoe geef je je zondag vorm? Hoe is de verhouding tussen **man** en vrouw in het huwelijk? Wat is haar plek in de kerk? **Kun** je **sommige** dingen uit de bijbel in **onze** tijd eigenlijk nog wel verkopen?

En **soms** hoor je zomaar die vrijheid uitgespeeld worden tegen de norm van God. Wie wijst op Gods

richtlijnen als de 'wet **van** de vrijheid' (Jac. 1,25) kan het verwijt **van 'wetticisme'** te verwerken krijgen.

Kennelijk kunnen wij maar **moeilijk** met die vrijheid omgaan. **Maar** het doet ons geen pijn meer dat wij Gods geboden **in** onze tijd zo **moeilijk** (individueel en gezamenlijk) kunnen integreren. De kloof **tussen** onze heiliging en **Gods** bedoeling ermee ervaren **we** niet als een tekortkoming, maar we betitelen onze nood als een deugd: 'christelijke vrijheid'.

Kerk

We **belijden** nog steeds dat er eigenlijk maar één echte kerk van Christus mag zijn. Maar in de **praktijk** halen velen via de achterdeur het idee van de 'onzichtbare kerk' en het '**pluriformiteitsmodel**' binnen: 'we **zijn** ergens toch allemaal kerk van Christus'? Met enige spijt constateren we dat het niet de ideale situatie is, maar **we** masseren de pijn weg door ons buiten kerkelijke kaders om in **allerlei** verbanden te 'organiseren'. Voor samenwerking met andere christenen **wordt** de kerk 'iets bijkomstigs'. Zeker wanneer je merkt hoe oprecht andere christenen geloven, verzacht dat het laatste restje pijn. Je schuldgevoel ebt **weg** en je krijgt er vrede mee. Vanuit het grafiekje bekeken: in de onoverbrugbare **kloof** tussen ideaal en werkelijkheid heb je een manier gevonden om met de spanning te leven.

Nu zal ik echt niet beweren dat je alleen maar kunt samenwerken met gereformeerd-vrijgemaakte **broeders** en zusters. Maar is dit **dè** oplossing. Of is het een **vluuchtheuvel**-constructie?

Zonde geïntegreerd?

Alle bovengenoemde 'modellen' **hebben** iets gemeenschappelijks. **Op** de een of andere manier probeer je de **kloof** tussen de doelstelling van God en onze gebrekkige praktijk te verkleinen of hanteer-

baar te maken.

Hier zijn we voor mijn **gevoel** bij de **kern**. Kennelijk is het **voor** ons moeilijk is om met die spanning om te gaan. God stelt alsmaar die hoge norm en wij komen er alsmaar niet **aan toe** om die te volbrengen. Erger nog: hoe beter je je best doet, hoe hoger de spanning wordt opgevoerd. Want **God** weigert te wennen aan wat niet spoort met zijn bedoeling; en daarom mogen wij er van Hem **ook** nooit **aan** wennen.

Die spanning duet pijn. Wat in Gods ogen abnormaal blijft, willen wij graag genormaliseerd zien. En wij **verzinnen** allerlei **constructies** en regelingen om de spanning op te lossen dan wel te ontvluchten. En onze **tekortkomingen** en **gebreken** krijgen daarin **zomaar** een **geïntegreerde** plaats!

Die spanning is voor **ons** ook ondraaglijk! Wij moeten leven met het onvolkomene en ergens **kun** je dat niet meer aan. Wij ervaren de spanning, die eigen is **aan** mensen die uit het paradijs zijn **verdreven**. We moeten leven met pijn.

Terwijl dat streven naar perfectie ons zo in het bloed zit. Uit alle macht probeer je **die** in onze **beleving** alsmaar groeiende kloof te **verkleinen**. Je verlaagt de **norm**. Of je vergroot je heiliging. En: 'dominee moet maar niet zoveel over zonde preken.'

Tegenstrijdig

Wanneer je die gapende **kloof** probeert te verkleinen, kan dat consequenties krijgen. Je voelt je minder aangewezen **op** Jezus **Christus**. Vernauwing van deze **kloof** leidt tot vernauwing van de **kransslagaders** van **ons** geloofsleven, waardoor het bloed van Gods genade minder royaal doorstroomt.

Hier gebeurt iets wat voor mijn gevoel heel tegenstrijdig is. Je schilbert de genade van God af als heel royaal. Genade is de vloer waarop ons genade-leven zich moet gaan voltrekken; maar je **hebt** de neiging om in je wandelen met God lang-

zaam maar zeker **weg** te lopen bij het kruis. Golgotha is niet meer de uitvalsbasis waarheen je dagelijks terugkeert om tot rust te komen, maar je startpunt. Als je eenmaal vertrokken bent, wordt het een gepasseerd station, een pro-memorie post: je bent toch al gerechtvaardigd? Genade en vergeving worden feiten, waarvan je je bewust moet worden. Maar het zijn zomaar niet **meer** **geschenken**, die je elke dag in het **gelóóf** ontvangen moet om in die **voor** je besef angstwekkend snel zich verwijdende kloof tot rust te komen.

Bevindelijk alternatief

Ik **denk** dat terecht iemand signaleerde dat **één** van onze grootste problemen **ons** gebrek aan bevinding is. En ik **vul** dat dan maar als volgt in: we bevinden onszelf voor het aangezicht van **God** niet zo **gemakkelijk** als zondaren. Als mensen, die bij hun streven **naar** heiliging **in** die gapende kloof **kijken** en met die spanning een veilig heenkomen **zoeken** op de vluchtheuvel van Golgotha. Aan de **voet** van het kruis wordt het heil ons uitgedeeld en mogen wij het ons eigen maken via ons (gebrekkige) geloof. Wie van ons heeft wel **eens** zijn ervaringen doorverteld over **zijn** gebroken hart en zijn **verslagen** **geest**? Wie onder ons kan **verhalen** van zijn worsteling om het heil **van** Christus zich eigen **te** maken? Wie erkent royaal dat zijn **gebrekkige** geloof geen excuus **vormt**, maar gebrek aan **vertrouwen** is. **Zonde** tegen het eerste **gebod**. Schuld.

Nee, ik wil mijzelf **en u** niet terugwerpen op onszelf. Want hoe volmaakt verbrijzeld is mijn **hart**, als het erop aan komt? 'Zelfs onze tranen van berouw moeten gereinigd worden', zegt Bridges. Wanneer we onze zonde uit beeld laten verdwijnen door haar weg te redeneren en weg te organiseren, dan verliezen wij één van de **karaktertrekken** van het geloof: de ootmoed. We gaan genoeg nemen met de **realiteit**, sluiten onze mm-

promissen en **worden** zelfgenoegzame mensen. Doe-het-zelvers in de heiliging. Mensen, die ergens Golgotha achter **zich** hebben gelaten en het **Jeruzalem van** ruim vijftig dagen later ook **al** gepasseerd zijn: het is immers Pinksteren **geweest**?

e spanning opgelost?

Moeten wij echt kiezen tussen een krampachtig **streven** naar heiliging (wanneer je God maar 'echt' **lief**-hebt) en een onverschillige, **apathi**-sche houding?

Eerlijk gezegd wil ik graag af **van** dat 'of-of **dilemma**'. Ik herken zeker wel de onverschilligheid en **tenemende** wereldgelijkvormigheid. Nieuwe aandacht voor onze groei in heiliging, voor de werkwijze van de Geest vind ik heilzaam. Leven met het onvolkomene is nog wat anders dan genoeg nemen met het onvolkomene. 'Amerikaanse' lectuur heeft een scherp oog voor de vormgeving van onze heiliging in de praktijk. Persoonlijk heb ik daarvan geleerd. Sterk vind ik de psychologische waarnemingen en aandacht voor mechanismen, die ons geloofsleven kunnen blokkeren ('ik wou dat ik kòn geloven'). De aandacht voor gewoonten, **waar** je allang **aan** gewend **bent**, **maar** die toch je groei tegenstaan. En **van** Bridges leer ik opnieuw hoe royaal Gods **genade** is.

Via Bridges krijg ik **ook steeds** meer in de gaten hoever ik achterblijf bij **wat** God met mij bedoelt. En **opnieuw** moet ik mij **persoonlijk bekeren** en terug naar Golgotha. **Boet-vaardig** zijn, **zouden onze** voorouders **zeggen**. Wanneer ik terug ben, schenkt God mij **genade: in Christus**. Hij **rekent mij** Zijn volkomen voldoening, gerechtigheid en heiligheid toe **alsof** ik nooit zonde had gehad of gedaan. Niet ik hoef die kloof te overbruggen. Niet ik hoef de pijn te verzachten. Niet ik hoef constructies te verzinnen om het werkbaaren acceptabel te maken. Dat heeft God al gedaan. Met de handen **van** mijn zwakke en **soms** verkrampde geloof **grijp** ik

Gods uitgestoken hand vast. En dan bezit ik mijn Heiland, helemaal. Inclusief de **belofte** dat **Hij** mijn **leven** verder gaat heiligen: een aan het **kruis** bevochten 'onderdeel van mijn redding' (Bridges). Zo durf ik **zonde gewoon** 'zonde' blijven noemen. Vanuit het aangrijpende besef dat mijn Heiland daarvoor heeft geboet. Komt Gods zachtmoedigheid en ontferming over de zondaar niet des te stralender tevoorschijn, **wanneer** wij de norm gewoon **laten** staan en de spanning tussen norm en **praktijk** laten ontladen bij het kruis? Niet ik, maar Hij werd weggeschroeid. Hoe zou ik ooit 'berustend' in **mijn** leven kunnen 'integreren', wat voor God zonde blijft heten, **mij** schuldig maakt en Gods lieve Zoon het leven heeft gekost?

Groeien in genade

Onze **gehoorzaamheid** zal **altijd** onvolmaakt blijven en onze motivatie nooit helemaal zuiver worden, **schrijft** Bridges. De **term groeien** in genade wordt meestal gebruikt als we groei in het christen-zijn willen **aanduiden**. Maar een meer **accurate** betekenis is 'de voortdurende **groei van ons begrip van Gods genade**' (cursief van mij, *Genade*, p. 92).

Hij schrijft zelf bij het **grafiekje**: 'Het **lijkt** wel of de kloof **tussen** onze kennis en de beoefening van heiligheid steeds groter wordt. Dat **is** de **manier waarop de Heilige Geest werkt om ons** te heiligen' (cursief van mij). Op dit punt vind ik de overeenkomst **tussen** K. Schilder en Bridges opvallend. Het is **conform** de stijl van de Geest, wanneer die ons gaandeweg vernieuwt door zonde te ontmaskeren als Zonde ('je mist Gods bedoeling'). En ons met ootmoed, schuldbelijdenis en bekering **terug** te brengen bij het kruis.

Zo groei ik in afhankelijkheid. Zo raak ik steeds meer gehecht aan mijn Heiland. Zo leer ik groeien in geloof, liefde en heiliging. Hebben onze voorouders **ons** dat niet **ter**

verrijking willen meegeven in Zondag 44 HC? **Elke dag zal Gods barmhartigheid** over **ons** weer nieuw zijn. '**Jezus**, leven van mijn leven; Jezus, dood van mijne dood': het lied kleurt steeds dieper bloedrood. Zo blijft royale genade ook echt wat het is: genade. En is dat niet het hoofddoel **van** God met ons: dat wij zouden leven 'tot **lof** van de **heerlijkheid van zijn genade**'?¹⁰

¹ Jerry Bridges, *Genade*, p. 92.

² Ik geef **de** opvatting **weer** van K. Schilder via H.J.D. Smit e.a., *Toekomst voor gereformeerde organisaties*, Barneveld, 1994, p. 66v.

³ Uit Jerry Bridges, *Het heilige streven*, Apeldoorn 1995, p. 100.

⁴ Zie noot 2.

⁵ *De Reformatie*, themanummer Kerk en organisatie, jrg. 69, p. 921v.

⁶ J. Douma, *Verantwoord handelen*, Amsterdam 1980, p. 130v.

⁷ W.H. Velema stelt de **m** g op het punt van de botsing van plichten in 'Ethiek **tussen** Eden en eschaton', in *Nuchtere noodzaak, Ethiek tussen navolging en compromis*, o. red v. J.H.F. Schaeffer e.a., Kampen 1997, p. 72.

⁸ M. te Velde in zijn bespreking van het rapport echtscheidingszaken, *De Reformatie* 70/48, 16-09-95.

⁹ Zie J. Kamphuis, *Goddelijke bevrijding en christelijke vrijheid*, in G. Gunnink e.a., *Wat is christelijke vrijheid*, uitgave van het GSEV, Barneveld 1988, p. 33v.

¹⁰ Zie Ef. 1,6,7.12.14.

EN AL HET VOLK ZEGGE: AMEN

J. Smelik

LITURGIE EN GEMEENTE

Er zijn liturgische onderwerpen die decennia lang de gemoederen kunnen bezighouden. Zo voerde G. van Rongen veertig jaar geleden een pleidooi om de gemeente weer 'amen' te laten zeggen.¹ Zo'n twintig jaar later voelde C. Trimp zich genoodzaakt het pleidooi van Van Rongen te beamen omdat 'zeker van de liturgie diverse dingen blijkbaar meer dan éénmaal gezegd moeten worden'.² Maar zelfs wanneer iets bij herhaling wordt betoogd, heeft de kogel soms wel erg veel tijd nodig om de andere kant van de kerk te bereiken. Recentelijk (dus twintig jaar na publicatie van Trimps artikel) zijn nog vraagtekens geplaatst bij de pleidooien om het Amen aan de gemeente terug te geven.

Het is, denk ik, niet erg zinvol opnieuw een beschrijving te geven van het gebruik van het Amen in de Schrift en historie. Geïnteresseerden kunnen daarvoor terecht bij de eenvoudig bereikbare publicaties van Van Rongen en Trimp.³ In dit artikel zal ik vooral ingaan op de twijfels die onlangs geuit zijn al de gemeente (altijd) het woord 'amen' moet zeggen. Op die manier hoop ik een bijdrage te kunnen leveren aan de discussie over dit onderwerp. Het gaat dus slechts over één woordje, maar ten aanzien van de onze dienst aan de Here is zorgvuldigheid een vanzelfsprekendheid. Temeer omdat één woordje bijzonder veel kan betekenen.

Ik Una Sancta, het blad van The Free Reformed Churches of Austra-

lia, publiceerde ds. W. van der Jagt een artikel over het gezongen amen.⁴ En passant maakte hij een aantal opmerkingen over liturgie in het algemeen, waarop we helaas wegens ruimtegebrek niet in kunnen gaan. Ten aanzien van het Amen schreef hij dat er schriftplaten zijn waaruit blijkt dat het woord ook door de voorganger gezegd kan worden. Het zou zelfs verlies betekenen wanneer dit niet meer zou mogen/kunnen. J.J. Burger heeft in *Nader Bekeken* het artikel van zijn Australische collega met instemming aangehaald.⁵ Hij vindt het exegetisch te onderbouwen dat het Amen soms door de voorganger uitgesproken hoort te worden. Iets dergelijks verwoordde K. Harmannij enige jaren geleden in *Orgeldienst*. Volgens

hem is het Amen passend in de mond van zowel de gemeente als de voorganger.⁶

Voorwaar, Ik zeg u...

In het betoog van genoemde scribenten speelt het gebruik van het woord 'amen' in het Nieuwe Testament een cruciale rol. Zo wordt gewezen op een eigenschap van ~'~~ Jezus begint zijn uitspraken dikwijls met 'voorwaar'. Oorspronkelijk staat hiep dan het woord 'amen' (zie o.a. Mat. 10 : 15, El : 11; Marc. 10 : 15, 29; Luc. 4 : 24, 12 : 37). In het Johannes-evangelie treffen we de formule 'voorwaar, voorwaar, Ik zeg u' aan (bijv. Joh. 1 : 52, 2 : 3, 5, 11; 5 : 19, 24, 26). Volgens Van der Jagt gebruikt Christus het woord Amen om te benadrukken wat Hij zélf heeft gezegd. Wanneer Hij 'voorwaar, voorwaar, Ik zeg u' spreekt, horen we in deze woorden duidelijk dat de woorden die de Here spreekt betrouwbaar zijn.⁷ Het woord Amen zou dus ook in die betekenis gebruikt kunnen worden en het zou verlies zijn wanneer dit gebruik uit de eredienst zou verdwijnen, aldus Van der Jagt.

Het is echter discutabel of Christus zijn eigen woorden wil bekrachtigen. In het Oude Testament werd het Amen uitsluitend uitgesproken als reactie op woorden van een ander.⁸ De manier waarop de Here Jezus het woord Amen gebruikt, was destijds nieuw: als spreker neemt Christus zélf het Amen in de mond. Volstrekt nieuw was ook dat Hij het woord 'amen' aan het begin van zijn uitspraken plaatste en niet aan het einde daarvan.⁹ Daar moet een reden voor zijn. Van der Jagt

gaat hier echter aan voorbij. Bovendien lijkt het mij voor de hand liggen dat Jezus het alledaagse **gebruik** van het woord 'amen' (dus als antwoord op een ander) niet heeft genegeerd, maar er juist op één of andere manier gebruik van gemaakt heeft. Tevens **zullen** de toenmalige hoorders zich afgevraagd hebben op welke **woorden** Jezus nu eigenlijk Amen zei.

J. van Bruggen heeft de volgende intrigerende uitleg gegeven voor de wijze waarop de Here Jezus het Amen **gebruikt**: Christus geeft er mee aan dat Hij verkondigt wat bij de Vader bekend is. De Heiland spreekt 'in overeenstemming met wat de Vader weet en bekend **wil doen** worden door zijn dienst. Zijn spreken is **respons**.'¹⁰ In zijn commentaar bij Mattel's 5 : 18 ('...voorwaar, Ik zeg u...') schrijft Van Bruggen: 'Het is alsof Jezus dikwijls een niet gehoorde uitspraak van een ongeziene spreker luid hoorbaar bevestigt met zijn "Amen": **hierin** komt iets naar buiten **van** het feit dat Hij bekend maakt wat de Vader Hem heeft gegeven.'

Kortom, ook bij de Here Jezus behoudt het Amen een antwoord-karakter: het fungeert als **instemmen** met wat een ander **sprak/bekend** maakte. Uit Christus' gebruik van het Amen blijkt niet dat het ook door een spreker **gebruikt** kan worden om eigen woorden te bevestigen. En dan **kunnen** we de vraag laten rusten of dit **taaleigene** van Christus, dat mogelijk niet los gezien moet worden van zijn absoluut unieke taak (exegeet van de Vader)¹² en betekenis (Hij is het Amen, zie Openb. 3 : 14) in deze wereld, eenvoudigweg doorgetrokken kan worden naar onze kerkdiensten.

Lofprijzingen

Van der Jagt verwijst ook naar de lofprijzingen uit het Nieuwe Testament die met Amen eindigen, zoals doxologieën van Paulus: niets wijst erop dat Paulus de gemeente **vraagt**

van haar **kant** Amen te spreken. Paulus onderstreept **zélf** met Amen wat hij **zegt**.¹³ Ook **Harmannij** noemt teksten uit nieuwtestamentische **brieven** om daaruit te concluderen dat het woord 'amen' wel degelijk dienst deed om eigen woorden te ratificeren; het kon in de liturgie door een spreker gebruikt worden als **een** bekrachtiging: zo geschiedde het, zo is het.

Inderdaad schreven de apostelen in nieuwtestamentische brieven herhaaldelijk Amen na doxologieën. Ik ben er echter niet van overtuigd dat dit dus **betekent** dat het Amen in de toenmalige **samenkomsten** ook als onderstreping van eigen woorden gefunctioneerd heeft. In dit verband **wijs** ik op hetgeen F.J. Pop naar voren heeft gebracht: 'Wij **vinden** in het N.T. na de **doxologieën** vrijwel steeds een Amen neergeschreven (...). Daarmede **wil** de auteur te kennen geven, dat de gemeente na de voorlezing van deze **lofprijzing** het Amen behoort uit te spreken. Hij schrijft het Amen **neer**, dat hij door de gemeente al hoort **roepen**.'¹⁴ Trimp sluit zich bij deze uitleg aan.' Er wordt hier dus vanuit gegaan dat de nieuwtestamentische briefschrijvers zich lieten inspireren door een **bestaand gebruik** en op basis **dáár** van ertoe kwamen om doxologieën met Amen te **besluiten**.¹⁶

Vanuit deze optiek wordt ook duidelijk waarom Paulus niet expliciet aan de gemeente vraagt zijn woorden letterlijk te **be-amen**. Vanzelfsprekende **gebruiken** hoeven niet aangevraagd of **opgedragen** te worden. Gezien de vanzelfsprekendheid staat bijvoorbeeld in Psalm 136 ook geen aanwijzing dat het **rein** door het volk of een ander **koor** gescandeerd dient te worden. Eveneens zou ik de aandacht willen vestigen op het gegeven dat in de nieuwtestamentische **lofprijzingen** het Amen doorgaans geplaatst is na **woorden** als 'in eeuwigheid', 'in alle eeuwigheid' of 'van eeuwigheid tot eeuwigheid'. 'Van Kennelijk was de verwijzing naar 'eeu-

wigheid' een gangbaar besluit van **een** formule, waardoor het **voor** het volk **nieteen** duidelijk was dat er Amen op diende te volgen. De meelevende luisteraar zei het als het ware uit zichzelf.

Het element dat Paulus zijn eigen woorden bekrachtigt met Amen is wel aanwezig, wals trouwens ook o.a. door Van Rongen is onderkend." En wie er behoefte aan heeft, kan vanuit die optiek verdedigen dat predikanten het Amen **mét** de gemeente **kunnen** uitspreken. Het lijkt mij echter onjuist te stellen dat Amen **ook** uitsluitend **gebruikt** werd of kan worden om eigen woorden te bekrachtigen. Want dan negeert **men** het antwoord-karakter, dat **nu** eenmaal **eigen** is aan de acclamatie. Het aspect van instemmend reageren op andermans **woorden** is onlosmakelijk met het Amen verbonden. **Van** der Jagt koppelt **ten** onrechte de elementen 'bevestigen' en '**instemmen** met anderen' van elkaar los om vervolgens een gescheiden **gebruik** te propageren. Naar zijn oordeel moet de voorganger na de preek Amen zeggen. Dat moet dan gezien worden als versterking **van** wat God heeft gezegd, als bediening van verzoening in de meest geconcentreerde **vorm**¹⁹ en als Gods laatste **krachtige** bemoediging om wat gezegd is in geloof aan **te** nemen.

Hier is de stoplicht-functie, die het Amen **van** de predikant **voor** **veel** kerkgangers momenteel zal hebben, inventief weggeredeneerd. Maar de **interpretatie** doet toch geen recht aan de betekenis en de functie van het woord. Volgens mij is het woord 'amen' nooit gebruikt in de zin **van** 'aanmoediging om iets in geloof aan **te** nemen'. Het lijkt me niet wenselijk dat we **woorden** eigenhandig nieuwe **inhouden/betekenenissen** gaan geven. Op die **manier** is immers geen gesprek of discussie meer **te** voeren. Daar komt bij dat bewijzen ontbreken die aantonen dat het Amen in de apostolische en na-apostolische tijd (ook) exclusief **gebruikt** werd door

voorgangers om eigen **woorden** te bevestigen.

Acclamatie

Daartegenover zijn er redelijk veel gegevens **waaruit** blijkt dat het Amen in de eerste eeuwen na Christus een gebruikelijk acclamatie van de **gemeente was**.²⁰ De praktijk om **door** middel van het Amen instemming te betuigen op **woorden** van een ander, kenden de eerste christenen uit de synagoge. Het ligt voor de hand dat zij het **daaruit** overnamen.²¹ Diverse plaatsen in het Nieuwe Testament tonen het bestaan van de praktijk aan. Een duidelijk **voorbeeld**, **waar** vaak naar wordt verwezen, is 1 Korintiërs 14 : 16: 'Want anders, indien gij een zegen uitspreekt met uw geest, hoe zal iemand, die als **toehoorder** aanwezig is, op uw **dankzegging zijn** amen spreken?' Ook zijn meermalen de teksten uit 2 Korintiërs 1 : 20 en Openbaring 5 : 14 genoemd.²² Niet **alleen** de Schrift, maar ook andere bronnen **uit** de **vroeg-christelijke kerk** laten zien dat het **Amen** in de **liturgie** fungeerde als **instemmen & acclamatie** van de **gemeente**.²³ Justinus Martyr (± 150 na Chr.) **beschrijft** hoe het volk **instemt** met de dankzegging tijdens het avondmaal door het Amen uit te **spreken**.²⁴ In de derde eeuw typeert Dionysius van Alexandrië (overl. 4265) het 'amen-zeggen' als één van de bijzondere voorrechten van de gemeente. Hiëronymus (tweede helft vierde eeuw) verhaalt ergens dat het Amen van het volk door de basiliek dreunde als een hemelse donderslag.²⁵ Pas toen de scheiding tussen **clerus** en leken de eredienst ging **beheersen**, werd de gemeente het Amen ontnomen en **alleen** door de priester uitgesproken. Wanneer Van der Jagt schrijft dat het Amen van de **predikant** niet **bedoeld** is om de instemming van de gemeente te verwoorden, dan heeft hij **&** historie tegen zich. Want het is wel degelijk een rudiment uit de **middel-eeuwse liturgie**, **waar acclamaties**

van het volk (o.a. Amen) door de **clerus** werden **uitgesproken**. De reformatoren brachten op dit punt geen **reformatie**.²⁶ Volgens Van der Jagt vonden de **reformatoren** het niet noodzakelijk om het **Amen** **terug** te geven aan de gemeente. Met **deze** constatering wil hij het beroep op de **Oude Kerk** relativiseren. Blijkbaar is voor hem vanzelfsprekend dat een beroep op de Reformatie van **veel groter** gewicht is **dan** een beroep op de vroeg-christelijke kerk.

Samengevat: uit de Schrift en de **historie** blijkt dat het Amen dient om **met woorden** van een andere **spreeker in** te stemmen. Alles wijst erop dat in de **eerste eeuwen van onze jaartelling** alleen de gemeente het Amen uitsprak. Het is zelfs erg **onwaarschijnlijk** dat de voorganger dit in plaats van de gemeente deed. Wie het Amen uit **de mond** van een predikant wenst **te horen**, kan zich niet **beroepen op** de Schrift of de Oude Kerk. Zowel inhoudelijk als historisch gezien, hebben Trimp en Van Rongen terecht gepleit het Amen aan de gemeente terug te **geven**.²⁷

Variatie

Er is echter een andere reden op tafel gelegd waarom **de predikant** in ieder geval zo nu en dan Amen moet zeggen. Burger pleit hiervoor omdat het de liturgie op dit punt levendig houdt. Hij hanteert dus het argument van 'variatie' **ter doorbreking van** onwenselijkesleur. Afwisseling van spijs **doet eten en gevarieerdheid** houdt ons bij de les. Nu is het eigen aan 'f turgie' dat er gebalanceerd moet worden op het snijvlak van enerzijds de **noodzaak** en positieve **werking** van 'herhalingen' en vaste **vormen**, en anderzijds het gevaar van ritualisme, de situatie waarbij de **liturgie** of onderdelen daarvan verstand **zijn** en ze geen inhoud, geen zeggingskracht meer voor ons **bezitten**. Voor ritualisme **moeten** we inderdaad altijd op onze **hoede** zijn. Zoals we **trou-**wens evengoed moeten oppassen

dat we de krachten en heilzame **werking** van herhalingen en het gebruik van vaste liturgische patronen niet (gaan) **onderwaarden!** Het lijkt **mij** dus duidelijk dat het gevaar van sleur onze aandacht mag vragen bij het nadenken over de eredienst. Maar het valt me op dat het meermalen onze gesprekken over liturgie teveel beheerst. In die zin dat 'variatie' te vaak en vaak ten onrechte als het voornaamste reden gehanteerd wordt om bepaalde liturgische wensen of praktijken te bepleiten, dan wel te verdedigen. Zo schrijft Burger dat het elke keer door de gemeente laten zeggen of zingen van het Amen de liturgie op dit punt doodslaat. Het **zou** liturgisch verfrissend werken wanneer de voorganger ook geregeld Amen **zegt**.

Deze **redenatie** overtuigt niet. **Elke** variatie-mogelijkheid wordt immers vroeg of laat '**gewoonte**', en draagt bij de **invoering** de gevaren van een verstand ritueel al in zich. Bovendien kan ik **terwille** van de frisheid **ook** pleiten om bijvoorbeeld geregeld een **vrouw** **de** zegen uit te laten spreken, of om de Wet zo **nu** en dan **te** vervangen door nieuwtestamentische **teksten**, of in plaats van **wijn** **ook** eens appelsap bij het avondmaal te **gebruiken**. **Terecht zou men mij op** de vingers tikken, omdat hier andere argumenten van groter gewicht zijn en dus voorrang hebben.

Zo is bij de vraag wie Amen moet zeggen **niet** de frisheid van de liturgie in het geding, laat **staan** doorslaggevend. Allereerst gaat het **om de vraag** wat de functie van het woord is en hoe deze **in** de liturgie tot haar recht **kan** komen. Het zou wel erg merkwaardig zijn wanneer we – **omwille** van noodzakelijk geachte 'afwisseling' – het Amen op een wijze laten functioneren die innerlijk tegenstrijdig is met de bedoeling van de **acclamatie**.

Besluit

Gezien het **bovenstaande** zal **duidelijk** zijn dat er m.i. geen goede rede-

nen genoemd **zijn** die de pleidooien relativeren om het Amen terug te geven aan de gemeente. Wanneer in de eredienst 'amen' gezegd moet worden, **hoort** de gemeente dat te doen. Altijd.

Wie vervolgens bang is voor eentonigheid, kan variatie zoeken in het gebruik van diverse manieren om het Amen te zingen.²⁸ Tenslotte zou ik hier de open deur willen in-trappen dat een gemeente niet alleen kan zingen maar ook kan spreken. Het uitspreken van het Amen is de meest eenvoudige, maar een even mooie en waardevolle mogelijkheid. Juist doordat amen **zeggen** zo kort en krachtig is, krijg je het effect van de 'hemelse donderslag' waar Hiëronymus het over had.

¹ G. van Rongen, *Zijn schone dienst. Studies over de gereformeerde liturgie*. Goes 1956, 114-118.

² C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie. Een leesboek voor kerkgangers*. Kampen 1983, 95-100. Het citaat is te vinden op pagina 100, noot 9. Het betreffende artikel uit Trimps boek werd voor het eerst in 1977 gepubliceerd.

³ Van Rongen, *Zijn schone dienst*, 114-118; Trimp, *De gemeente*, 95-100; G. van Rongen, *Met al de heiligen. Liturgie in Hemel en op Aarde*, deel III, Barneveld 1990, 197-199.

⁴ W. van der Jagt, 'Singing the "Amen"?', *Una Sancta*, Vol. 44, 26 April 1997, 254-255.

⁵ J.J. Burger, 'Persrevue (Gezongen "Amen")', *Nader Bekeken*, jrg 4 n. 7/8 (juli/aug. 1997), 192.

⁶ K. Harmannij, 'Voorgangers in de liturgie I', *Orgeldienst*, 15e jrg. n. 6 (december 1988), 7-9.

⁷ Van der Jagt ('Singing the "Amen"?', 255): 'With these words we hear clearly that the words the Lord speaks are indeed trustworthy.'

⁸ Zie o.a. P. Glaue, 'Amen nach seiner Bedeutung und seiner Verwendung in der alten Kirche', *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 44 (1925) (Neue Folge VII), 187-181; G. Delling, *Der Gottesdienst im Neuen Testament*. Göttingen 1952, 73-75; F.J. Pop, *Bijbelse woorden en hun geheim*. 's-Gravenhage 1987⁸, 9-10.

⁹ Vgl ook: J. van Bruggen, *Het evangelie van Gods zoon. Persoon en leer van Jezus volgens de vier evangeliën*. Kampen 1996, 82.

¹⁰ Van Bruggen, *Het evangelie*. 82.

¹¹ J. van Bruggen, *Matteüs. Het evangelie voor Israël*. Kampen 1990, 93.

¹² Zie hierover: C.J. Smelik, 'Het Woord—De exegeet van de Vader', in: G. Zomer (red.), *Komende in de wereld*. Goes 1975, 194-213.

¹³ 'In these text however there is no indication that Paul asks the congregation to speak

"amen". Paul underscores what was said with an "men" (Van der Jagt, 'Singing the "Amen"?', 255).

¹⁴ Pop, *Bijbelse woorden*, 10-11.

¹⁵ Trimp, *De gemeente*, 97. In Kittels *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Bd 1, Stuttgart 1933) wordt hetzelfde geponeerd: het Amen na gebeden en lofverheffingen in het Nieuwe Testament betekent niet 'daß den Beten sich selbst bestätigt, sondern es ist ein Ausdruck dafür, daß Gebet und Doxologie im Gottesdienst vor dem Volk ihren Platz haben, dessen Antwort sie auf bzw. vorwegnehmen.'

¹⁶ Vgl ook: Delling, *Der Gottesdienst*, 74, 75.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld: Rom. 1 : 25, Gal. 1 : 5, Ef. 3 : 21, Fil. 4 : 20; 1 Tim. 1 : 17, 2 Tim. 4 : 18, Hebr. 13 : 21, 1 Petr. 4 : 11, Judas 1 : 25 en Op. 1 : 6.

¹⁸ Van Rongen, *Zijn schone dienst*, 116; Van Rongen, *Met al de heiligen III*, 198.

¹⁹ Letterlijk: 'administration of grace in its most concentrated form' (Van der Jagt, 'Singing the "Amen"?', 255). A.N. Hendriks (Om de bediening van de geest. Kampen 1983, 92) heeft deze bewoordingen ook al gebruikt ter typering van de zegengroeten en zegen in de kerkdienst. Wanneer het Amen nu blijkbaar ook al 'geconcentreerde bediening' genoemd kan worden, doet bij mij de vraag op of de typering eveneens van toepassing is op bijvoorbeeld de Wet, de genadeverklaring, de Schriftlezing, de doopsbediening en de uitreiking van brood en wijn? Met andere woorden: wat wil er nu eigenlijk mee gezegd worden wat moeten we ons er concreet bij voorstellen?

²⁰ Zie o.a. J.M. Nielen, *Gebet und Gottesdienst im Neuen Testament. Eine Studie zur biblischen Liturgie und Ethik*. Freiburg-Basel-Wien 1963², 153, 216, 328; Kittel, *Theologisches Wörterbuch*; H. Balz & G. Schneider, *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Bd. 1, Stuttgart 1980, 166-167.

²¹ Zie o.a.: Glaue, 'Amen', 187-188; W.S. Smith, *Musical Aspects of the New Testament*. Amsterdam 1962, 67-68; R. Boon, *De joodse wortels van de christelijke eredienst*. Amsterdam 1970, 151-154.

²² Glaue, 'Amen', 190; Van Rongen, *Zijn schone dienst*, 116; Trimp, *De gemeente*, 97.

²³ Zie bijv. Glaue, 'Amen' n.n. 190-196.

²⁴ Glaue, 'Amen', 193; J.A. Jungmann, *Missarum Sollemnia. Deel 1*, Kasterlee z.j.

[1966] (Ned. vertaling: F.L.O. Delfgaauw & H. van der Burght), 34.

²⁵ Glaue, 'Amen', 194; Jungmann, *Missarum*, I, 248; L. Brinkhoff (red.) *Liturgisch woordenboek*, deel I, Roermond-Maaseik 1958-1962, 146.

²⁶ Vgl. ook de historische schets die Glaue ('Amen', 197-198) en Trimp (*De gemeente*, 98-99) geven.

²⁷ Van der Jagt wil zijn lezers doen geloven dat Trimp zich uitsluitend op de historie beperkt m dat hij de historie ook nog selectief gebruikt. Wanneer de Australische predikant vervolgens schrijft dat 'the Word of God more important [is] than an historic argument', dan is een *taxatie* van Trimps betoog gegeven die ver beneden de maat is.

²⁸ Diverse mogelijkheden zijn opgenomen in het *Rapport Studiedeputaten Eredienst*, Barneveld 1995, 166; *Eredienst*, 23e jrg. nr. 6 (december 1996), 213.

Mededeling

Geruime tijd heeft de polikliniek van het GPZ lange wachttijden gekend, voor een behandeling kon worden geboden. Wij hebben de indruk dat dit mensen ervan heeft weerhouden zich aan te melden.

Momenteel is er geen sprake van een lange wachttijd. Een gesprek kan op korte termijn worden gepland. Dit geldt voor al onze vestigingen.

U kunt zich telefonisch aanmelden bij de voor u dichtstbijzijnde polikliniek. Als uit de inrake-gesprekken blijkt dat het GPZ de juiste hulp kan bieden is behandeling binnen afzienbare tijd te realiseren. Dit geldt voor vragen om begeleidende- alsook voor psychotherapeutische hulp.

U vindt het GPZ op de volgende adressen:

- Duinweg 1, 3735 LA Bosch en Duin, tel. 030-6932114
- Mussenhage 1, 8011 BH Zwolle, tel. 038-4227704
- Spuiboulevard 364, 3311 GR Dordrecht, tel. 078-6134400

M Gereformeerd Psychiatrisch Ziekenhuis bieden wij deskundige hulp aan mensen met psychiatrische problemen vanuit een drietal poliklinische vestigingen. Te Bosch en Duin zijn ook mogelijkheden tot klinische- en deeltijdbehandeling.

De oplossing van 'Het geh'im'

Ali C. Drost-Brouwer

Ronald-trilogie

...God teruggevonden.
Dat is wat ik vooral
goed vind in dit boek.
...De hoofdpersonen in dit
boek proberen te leven
zoals God het van hen
vraagt: dat komt door het
gehele boek duidelijk
naar voren...
Deborah van Vuren, 14 jaar.

OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V. GOES

Samenleving

In het vorige artikel is voornamelijk de overdracht van christelijke wetenschappelijke inzichten beschreven en christelijke visievorming onder studenten en afgestudeerden belicht.

Nu volgen een paar opmerkingen over de wijze waarop christenen en in het bijzonder gereformeerden in Nederland hun onderwijs en vorming hebben gestructureerd. Ook komt dan het belang van christelijke academische organisaties die zich met deze overdracht en vorming bezig houden in beeld.

Twee strategieën

Terwijl er voor veel kinderen en jongeren uit christelijke gezinnen de mogelijkheid bestaat om christelijk onderwijs te ontvangen op het primaire en secundaire niveau, geldt dat meestal niet voor het tertiaire niveau.

Wat meer toegespitst: de gereformeerde jeugd kan in de Nederlandse onderwijssituatie doorgaans wel naar een gereformeerde basisschool gaan en het gereformeerd voortgezet onderwijs volgen, maar ze kan niet een studie – uitgezonderd theologie – volgen aan een christelijke of gereformeerde universiteit. Op de theologische universiteiten na bestaan er immers in Nederland geen christelijke universiteiten.

Het lijkt erop dat er hier twee 'strategieën' bestaan. Namelijk, als eerste strategie: de 'eigen' gereformeerde onderwijsinstellingen en als tweede strategie: studeren aan

'andere', niet-gereformeerde instellingen (universiteiten) met daaraan gekoppeld ondersteunende gereformeerde 'mantelorganisaties'.⁵ De intentie van beide strategieën is gelegen in het overdragen van christelijke waarden en geloofsinzichten aan de volgende generatie.

Natuurlijk zijn er allerlei argumenten te noemen waarom is gewerkt aan en gebeden voor gereformeerde basiss- en middelbare scholen. Jonge kinderen zijn nog zeer afhankelijk en beïnvloedbaar. Naarmate ze ouder worden, groeien kinderen in zelfstandigheid en mag worden verwacht dat ze in toenemende mate zelf verantwoordelijkheid hebben leren dragen. En wanneer ze de middelbare school verlaten en zich inschrijven aan een universiteit, mag je hopen dat ze daar als christen hun weg weten te vinden. Maar juist dan blijkt ook de 'behoefte' aan voortgaande christelijke toerusting, vorming en onderwijs.⁶ Leer-

lingen aan een gereformeerde school zijn behoorlijk vertrouwd geraakt met de serieuze pogingen om christelijke overtuigingen te verbinden met allerlei lesthema's, enz., maar zoiets zullen ze missen aan een 'levensbeschouwelijk onverschillige' universiteit. Nu er geen christelijke universiteit is, waar een dergelijke vorming geboden kan worden, hebben christen-studenten en afgestudeerden gezocht naar een ander 'instrument' om in deze behoefte te kunnen voorzien.⁷ Christen-studenten hebben studentenverenigingen opgericht en christen-academici hebben allerlei vakspecifieke organisaties in het leven geroepen evenals 'mantelorganisaties' die samenwerken met studentenverenigingen.⁸

Theologische universiteiten en het CAN

De universiteiten van Kampen en Apeldoorn bieden een 'eigen' theologische opleidingen volgen daarmee de eerste strategie. Daarmee is uiteraard hun opdracht gegeven en daardoor worden hun werkzaamheden bepaald.

Maar het wil niet zeggen, &t ze ook niet van betekenis kunnen zijn voor organisaties die actief zijn volgens de tweede strategie.

Het is daarom heel fijn, dat ook deze twee instellingen deelnemen aan het CAN, om zo, waar mogelijk, de tweede strategie te ondersteunen, die immers ook een doel is van CAN-participanten.

Ongetwijfeld zullen sommige initiatieven van CAN-deelnemers een grotere kans van slagen hebben met deze instellingen in hun midden, vanwege het gewicht dat ze in de schaal kunnen leggen. Denk bij-

voorbeeld aan mogelijke pogingen van **CAN-organisaties** om voor hun **onderwijsprogramma's** bij de overheid officiële erkenning te verwerven, hetgeen studenten studiepunten kan opleveren. Ook het vinden van financiële **bronnen** en subsidies zal wellicht door een **gezamenlijke** opstelling beter **mogelijk** zijn.

En als het CAN als netwerk **goed** gaat functioneren, zullen de theologische deskundigheden beschikbaar kunnen **komen** voor meer personen of instellingen en **gemakkelijker** verbonden kunnen worden met andere disciplines.

Mogelijk kunnen **theologiestudenten** via dit netwerk **ook** studiepunten elders vergaren, of kunnen sommige **niet-theologiestudenten** een **onderdeel** gereformeerde **theologie** in hun studie opnemen.

Een netwerk biedt mogelijkheden **naar twee** kanten: je **kunt** de ander **van** dienst zijn en **omgekeerd**.

En wanneer in de diverse organisaties, gezamenlijk of apart, allerlei **christelijke bezinningsactiviteiten** plaats vinden, zou het dan niet goed zijn dat gereformeerde theologen, wellicht **meer** dan nu het geval is, hierbij **betrokken** worden? **Mis**chien ontstaan er zo wel meer mogelijkheden voor interdisciplinair onderzoek door **gereformeerde** theologen en bijvoorbeeld menswetenschappen, natuurwetenschapers, literatuurwetenschappers of filosofen? Zou zo niet een bijdrage geleverd kunnen worden aan de verdere ontwikkeling van de gereformeerde **theologie**? En gereformeerd theologische inzichten kunnen toch moeilijk gemist worden bij christelijke bezinning op wetenschap, **mens, cultuur en samenleving** – ook een doelstelling van **CAN-organisaties**.

Deelname van ook de **TUK** aan het CAN is heel plausibel en zinvol.

Mag wat kan?

Toch is intussen **wel** de vraag **gesteld** of de **TUK** **daarmee** haar boekje niet te buiten is **gegaan**?

Kan deze participatie eigenlijk wel, gaat de TUK hier de 'interkerkelijke' **weg** op en **kan** de **TUK**, als kerkelijke **instelling**, wel zelfstandig besluiten tot deelname? Daarbij wordt verwezen naar artikel 6 van het statuut van de TUK, **waarin** niets te lezen is over het CAN.¹⁰

Het lijkt me **toe**, dat artikel 6 niet een lijst wil geven met een uitputtende opsomming **van** instellingen waarmee de TUK contacten heeft of dient te hebben; zoals in noot 10 is **vermeld**, geeft artikel 6 **aan** welke **zaken** met name tot de taken en werkzaamheden behoren. M.i. wordt met het **woordenpaar** 'met name' vastgelegd wat in ieder geval dient te gebeuren en wordt **ook** een indicatie gegeven van hoe te handelen in nieuwe situaties. Als deze **lezing** juist is, dan sluit artikel 6 **toetreding** van de TUK tot het CAN niet bij voorbaat **uit**, en kan het curatorium van de TUK hierover een besluit nemen, zoals dat inmiddels in positieve zin is gedaan.

De **TUK** onderhoudt contacten met andere **Nederlandse** universiteiten en neemt deel aan het landelijk overleg **van theologische faculteiten**. Dit is uiteraard bijzonder **zinvol** om goed als universiteit te kunnen functioneren, bijvoorbeeld **door** het elkaar informeren over **concrete** uitvoering van universitaire **onderwijsbeleid** en **vormgeving** van bepalingen **van** de Nederlandse wetgever. Daar zit de TUK-afgevaardigde aan een tafel met veelal **niet-gereformeerde** vertegenwoordigers **van** de andere universiteiten. " Dit soort overleg- en contactorganen doen niets af aan de principiële zelfstandigheid van de TUK. Wanneer de **TUK** participeert in het christelijk academisch netwerk blijft ook daar haar **zelfstandigheid** voluit gewaarborgd.

Neemt de TUK deel aan een 'interkerkelijke' organisatie?

De TUK neemt deel aan een netwerk van **christelijke wetenschappelijke** organisaties. Over het ka-

rakter en het doel van het netwerk is met name in het eerste artikel het een en ander geschreven. Een netwerk is een structuur **waar** de zelfstandigheid en identiteit van participerende organisaties volledig intact blijven. Ik vraag me zelfs af of je wel zinvol kunt vragen of **een** **netwerk** al dan niet 'interkerkelijk' is. Als contactoefeningen overleg met de andere Nederlandse universiteiten **kan**, dan kan het CAN toch **zeker**.

De kerkelijke verdeeldheid onder christenen is er, ook onder christenwetenschappers en -studenten, en dat is een groot kwaad. Maar ondanks de kerkelijke verdeeldheid blijken er telkens **weer** mogelijkheden om **elkaar** te ondersteunen, te stimuleren of met elkaar samen te werken. Daar wordt het kwaad niet **groter** door, wel meer schrijnend. Het **zou** fantasistisch zijn als alle christenen gehoor zouden geven aan de woorden van **onze** Here Jezus **Christus** om kerkelijk een te zijn. En wat zou het geweldig **zijn** als het evangelie van Jezus Christus door meer mensen, **ook** door wetenschappers en studenten aan al die universiteiten, zou worden aanvaard. Wat een kerkelijk werk en evangelisatie-werk **ligt** er!

Voor iedere positieve **ontwikkeling** daarin zullen we de **HERE** bedanken.

Maar we kunnen de **HERE** **ook** bidden om vruchtbare christelijke **wetenschapsbeoefening** en **Hem** **dan** **ken** voor ieder succes.

Ook voor een **netwerk** dat daarvoor meer **mogelijkheden** opent.

ELLEN DE VRIES

Drs. LD. Haarsma te Zwolle is **docent** filosofie aan de Theologische Universiteit te Kampen. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

10-10-97

⁵ Het gaat hier nu om universitaire studies; voor HBO-studies bestaan w wel wat meer mogelijkheden om een 'eigen' onderwijsinstelling te bezoeken. Denk aan bijvoorbeeld de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle met studierichtingen PABO, HSAO en HBO-V. Voor andere studierichtingen is men toch vaak aangewezen op 'neutrale' of

in levensbeschouwelijk opzicht veelal vervlakte protestants-christelijk instellingen. Hebben we een goed beeld van de situatie van gereformeerde HBO-studenten? Zou die situatie zoveel anders zijn dan die van universiteitsstudenten? Is hier de tweede strategie wel voldoende uitgewerkt?

⁶ Zoals die toch kan worden opgemerkt door alle 'volwassen' christenen – studerende, werkende, gepensioneerd – permanente christelijke educatie!

⁷ Hier wordt slechts vastgesteld dat er geen christelijke universiteit is; er wordt in het midden gelaten of het stichten van een christelijke universiteit noodzakelijk, wenselijk en mogelijk is.

⁸ Bij mij bestaat de indruk, dat we het belang van de gereformeerde scholen voor basis- en voortgezet onderwijs onderkennen en dat we deze instellingen in ruime mate ondersteunen. Geldt dat ook voor de organisaties, die werken volgens die tweede strategie? Ook zij hebben zeer wel behoefte aan support! Wellicht zijn ze te weinig bekend. Wat zou het goed zijn als die organisaties, zoals het GWG en andere christelijke organisaties die deelnemen aan het CAN, een breed draagvlak zouden hebben!

⁹ Aldus PvG in *Reformanda* nr. 23 – 11 juni 1997, p. 287.

¹⁰ Volgens het statuut van de TUK is zij een instelling voor theologisch wetenschappelijk onderwijs en daarmee samenhangend onderzoek voornamelijk met het oog op de wetenschappelijke vorming tot dienaar van het Woord. Ze is in haar arbeid gebonden aan de leer van de Heilige Schrift, zoals die is samengevat in de belijdenisgeschriften van de Gereformeerde Kerken (artikel 1). Hoewel de TUK een geïntegreerde theologische opleiding biedt tot predikanten doctorandus in de theologie, is er ook de mogelijkheid om

af te studeren in de theologie zonder gericht te zijn op beroepbaarstelling als dienaar van het Woord (statuut, art. 8).

In het statuut wordt onder artikel 6 een aantal taken van hoogleraren en docenten met name genoemd. Daartoe behoren o.a. de volgende zaken:

- de inrichting, de organisatie en de coördinatie van onderwijs en onderzoek, met inbegrip van het postacademisch onderwijs en de te verrichten promoties

- het deelnemen aan contact en overleg met andere Nederlandse universiteiten.

- het onderhouden van contacten met buitenlandse theologische instellingen.

¹¹ En wie weet, blijken er gesprekken mogelijk over meer dan de strikt zakelijke doelstellingen. Herkenning en instemming zal er op vele punten kunnen zijn, maar er kunnen ook diepgaande verschillen zichtbaar en voelbaar worden – de levensbeschouwelijke onverschilligheid voorbij! Vermoedelijk dan niet zozeer met betrekking tot het kwaad van de kerkelijke verdeeldheid, maar veel eerder tot dat van het 'ongeloof'. Overleg- en samenwerkingsverbanden kunnen dat met zich meebrengen. Ondanks dergelijke verschillen, blijkt het mogelijk zinvol om deel te nemen aan die verbanden, vanwege doelstellingen die een gemeenschappelijk of een 'eigen' belang dienen.

U uit de kerken

Theologische Universiteit

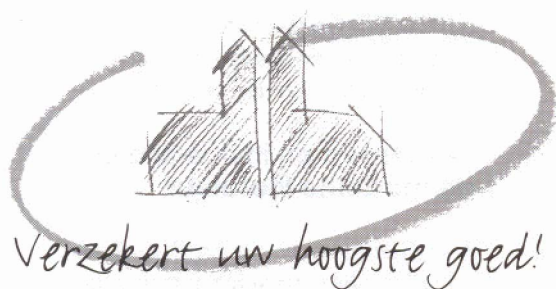
De jaarlijkse voorlichtingsdag van de Theologische Universiteit te Kampen wordt gehouden op zaterdag 18 oktober.

De dag is bedoeld voor aankomende studenten en hun ouders. Plaats: Broederweg 15. Opgave vooraf gegeven, o.v.v. het aantal personen.

Postadres: TU, Pb. 5026, 8260 GA Kampen, ☎ (038) 33 12878 (tussen 11.00 en 12.30 uur).

Aan de Theologische Universiteit slaagden voor het doctoraal examen de heren K. van Bekkum te Rotterdam, O.W. Blok te Amersfoort, G.J. Slotman te Zeewolde, J.H. Soepenbergh te Kampen en M.F. Verhoeff te Kampen.

donatus

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel. Al sinds 1852 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen, maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden. Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

Stappen in geloof

In het *Centraal* Weekblad verzorgt ds. Pieter Boomsma de rubriek *Stappen in geloof*. In het nummer van 12 september jl. gaat hij in op deze titel:

De titel van deze stukjes lijkt nogal **hooggegrepen**. Wat is een 'stap in geloof'? Wanneer zet je die? Heb jij ooit een 'stap in geloof' gezet? Je kunt **het** ook **wat** gewoner lezen. Met die stappen kun je ook **bedoe-len** dat je leeft of in ieder geval wilt leven in de **nuvolging van Jezus**. Dan gaat het er om hoe je vanuit je christen-zijn reageert op praktische zaken in je dagelijks bestaan. Maar ook dan is het nogal wat. Doe jij dat? Hoe doe je zoiets?

Van die 'stappen in geloof' zijn prachtige voorbeelden in de geschiedenis te vinden. Mozes, die aan het hoofd van **het** volk Israël **de** zee inloopt. Jozua, bij de Jordaan. *Elia*, op de **Karmel**, na jaren droogte een regenbui verwachtend. *Daniël* en zijn vrienden, die het **menu** van de koning weigerden, leeuwenkuil en oven trotseerden. De prachtige stap **van** Petrus, die uit de boot het **water** opstapte, maar daarna **grandioos** kopje onder gaat. **Petrus en Johannes, met de lamme man** bij de poort: 'In de naam van Jezus – sta op en wandel'.

Tegenervaringen

Ook van later, tot op de dag van vandaag, zijn er verhalen te vertellen.

(...)

De **moeilijkheid** bij dergelijke verhalen is dat wij meestal reageren met **tegenervaringen**. We gaan praten over zaken en mensen waar we voor hebben **gebeden**, maar er gebeurde niets. Hadden wij dan niet (goed) genoeg geloof? Begrijpelijk-e moeite.

Maar wanneer je er aan toegeeft, kan er nooit meer een verhaal worden verteld. Natuurlijk wordt niet elk probleem opgelost. Natuurlijk lopen gevaarlijke situaties en ziekten lang niet altijd goed af. Maar

juist ook dan is een 'stap in geloof' heel goed mogelijk.

Alledaags navolgen

Misschien wel een groter en steviger stap dan wanneer er wel 'een wonder gebeurt'. Immers is als de dingen **anders** lopen, **komt** het nog heel wat meer aan op vertrouwen. Wanneer **een zieke** niet herstelt, een probleem niet wordt opgelost, is het heel wat lastiger vaak om op God te blijven **vertrouwen**. En dat is **waar** geloof om **gaat: vertrouwen op God**. Er is geen sprake van groot geloof of goed geloof. Tenzij je het hebt over kinderlijke of kinderachtige verwachtingen. Over het vragen vanuit **zelfzucht** en **egoïsme**. Een kind mag dat doen; voor een **volwassene** is het kinderachtig. Bij **vertrouwen** gaat het gewoon om geloof. En **dat** is eigenlijk **maar één ding, vasthouden aan: De Heer is nabij**. Wat je ook overkomt en hoe het ook afloopt, loslaten doet de Bere God je niet. Daarom zijn 'stappen in geloof' vooral de stappen die je elke dag **weer** zet in navolging van **Christus**. **Meestal** dus **heel gewone, onopvallende stappen**. Een enkele keer, bij een enkel mens, iets heel bijzonders. Je moet toch zo nu en dan even worden herinnerd aan hoe alles gaat worden; hoe gaaf het Koninkrijk is. Maar daar zijn we nog niet en tot die tijd hebben we de handen vol **aan** het vasthouden aan: Hij is er @ij!

Tendensen en invloeden in de moderne literatuur

J. de Gier publiceert in *De Waarheids-vriend* van deze weken een lezing die hij voor theologiestudenten **hiel**d over het onderwerp Wat **biedt** ons **de moderne literatuur?** Op 18 september beschreef hij **een** aantal tendensen en invloeden die de naoorlogse literatuur sterk bepalen:

Tweede Wereldoorlog

Allereerst de **Tweede** Wereldoorlog. Hoewel ook de Eerste Wereldoorlog zijn sporen heeft nagelaten in het interbellum, is het wat **ons**

G.J. van Middelkoop

M meegelezen

land betreft vooral de Tweede W e reldoorlog die sterk bepalend is geweest voor het **denkklimaat**, de levens- en wereldbeschouwing van de naoorlogse kunstenaar. Veel naoorlogse auteurs hebben de oorlog bewust meegemaakt en die ervaring heeft hen voor een belangrijk deel **gevormd**. Veel naoorlogse literatuur speelt in een **oorlogssituatie**. In de oorlog zijn krachten naar boven gekomen – de mens is de mens en wolf, de verwoestende werking **van** de techniek, blijkens de vernietigingswapens, als uiting van het menselijk intellect, **enzo-voorts** – die aan de basis liggen van **een diepverankerd pessimisme ten aanzien van mens en maatschappij**, kortom van het aardse leven als geheel. Het **ontluisterendrealisme** – een brede stroom, ook in de recente literatuur – in veel **naoorlogse** romans staat hier niet los van. Een schrijver als Hermans **was** ervan overtuigd dat er geen principieel verschil is tussen oorlog en vrede – in beide beheerst chaos het leven –, maar dat de chaos en zinloosheid in een oorlogssituatie explicieter zijn, dat het **beest in de mens** in zo'n situatie duidelijker zichtbaar wordt.

Verlies van zekerheden

Het verlies **van zekerheden** is **een** tweede tendens. Het betreft het loslaten van overgeleverde waarden en normen, hetzij godsdienstig, hetzij humanistisch, hetzij politiek gekleurd. Het diepst ingrijpend is ongetwijfeld de vergaande secularisatie, de **principiële Godloosheid**, het **ontkennen van elk metafysisch perspectief**. **Leven** is een 'Sein zum Tode', om Heidegger te citeren. We constateren bij de naoorlogse **literatoren** een ware uittocht uit de

kerk en **een massale** vervreemding **van het christelijk geloof**: ik denk aan Vlaamse schrijvers als Marnix Gijsen, Hugo Claus en Ward Ruyslinck en aan Noord-Nederlandse auteurs als Jan Wolkers en Maarten 't Hart.

En vele, vele anderen... Het citaat van Hermans: 'God is een woord dat **niets betekent**', vat dit alles heel cru en heel compact samen. (...)

Existentialisme

Dit klimaat toont in een aantal opzichten een opmerkelijke **verwantschap** met **bepaalde** elementen in het existentialisme van Sartre en Camus. Het betreft aspecten als existentiële eenzaamheid, het **in** de wereld geworpen zijn – met negatie van een Schepper –, de leegte, **het Niets, wanhoop, levensangst, de absurditeit** van het leven, het 'Sein zum Tode'. Na het leven de dood, **in** het leven reeds de dood, en daarna **niets** meer. Je mag niet zeggen dat de existentiële filosofie leidde tot een literatuur met de genoemde tendensen. Het is niet zo dat literatoren er eens goed voor gingen zitten om die filosofie te **k**-studeren en te doorgronden. Zo werkt het niet in de literatuur. Er is veeleer sprake van verwantschap, van **een** klimaat waarin ideeën van het **existentialisme** de reeds bestaande eigen visie konden versterken.

Postmodernetwijfel

Een laatste tendens die ik wil noemen is die van de principiële **twijfel aan de kenbaarheid van de mens en de werkelijkheid**. Het betreft een **kritisch-intellectuele** houding, zonder geloof in een hogere werkelijkheid en zonder geloof in 'waarheden' **van** welke aard dan ook. Deze levenshouding wordt veelal **getypeerd** met de term **postmodernisme**. Ons kennen is slechts **fragmentarisch**, er is geen enkele samenhang, de werkelijkheid is onkenbaar en ongrijpbaar. Mens, leven en werkelijkheid kennen geen logica. **Scepsis** en **een** verregaand relativisme bestrijkt alle **levenster-**

reinen. Vooral **auteurs** uit de laatste decennia – onder wie Gerrit Krol, Willem Brakman en Louis Ferron – geven hieraan uiting. **Postmodernisme** is **een** erg **glibberig** woord, maar is als **term** niet meer weg te denken. Zo spreekt men van **postmoderne** literatuur, postmoderne wetenschap en postmoderne filosofie. Ook hier, meen ik, is **het** beter om te spreken van verwantschap dan van directe invloed **van** een bepaalde – in dit geval **postmoderne** – filosofie op de literatuur. Het mijns inziens ook hier primair om een reeds bestaand **klimaat**. In zo'n klimaat kunnen, op basis van verwantschap, bepaalde denkbeelden van postmoderne filosofen – noem de Amerikaanse filosoof Richard Rorty, die nog onlangs in **ons** land enkele lezingen heeft gegeven – en evenzeer **van** andere wetenschappers – bijvoorbeeld de Nederlandse historicus F.R. Ankersmit – uiteraard wel reeds (ten dele) aanwezige visies verstevigen.

Heiliging van onze tong

SGP-voorzitter ds. Budding zorgde voor opschudding met zijn uitspraken over het geloof in GPV- en RPF-kringen. In De Wekker van 19 september schrijft D. Kooie naar aanleiding daarvan:

Heiliging is ook een bijbelse notie

Behalve de noties van wedergeboorte en **bekering**, bevat de Heilige Schrift ook heel duidelijke en **gerichte** **aanwijzingen** over de manier waarop **wij** in **woorden** en daden elkaar hebben te **bejegenen**. Men mag dat, met **meer**, tot de heiliging rekenen. **Daarover** wordt misschien wel in alle kerken op **bijzonder** weinig **concrete** manier **gepreekt**, in **sommi-**ge kerken vrijwel **nooit**. En zeker niet **waar** het ons spreken en schrijven over anderen betreft.

Wat gebeurt het veel, dat mensen, in allerlei **verhoudingen** en onder bijzondere omstandigheden, uitlatingen doen die heel **verstrekende** gevolgen kunnen hebben, die mensen diep **kunnen kwetsen** en aan

dingen een wending **kunnen** geven die men misschien helemaal niet had bedoeld en achteraf beschouwd verschrikkelijk betreurt. Utlatingen die niet altijd kwaad bedoeld maar meer **ondoordacht** zijn, voortkomend uit drift, domheid, hardheid, ongevoeligheid, uit gebrek aan gevoel **voor** verhoudingen en soms uit onvermogen om op situaties, waarmee men geen raad weet, rustig in te spelen en gevoels daaromheen op gerichte manier te verwoorden. Met **ongelukkige** uitlatingen worden hier niet bedoeld de ongelukjes die wij mensen in **onze** conversatie met anderen **allen** wel eens **maken**. (...)

Helder inzicht en fijngevoeligheid

Nee, we **denken** vooral aan uitlatingen die mensen doen in situaties van scherp meningsverschil, van zich verongelijkt **voelen**, **zich** niet eerlijk behandeld achten, bij ontwikkelingen die anders **gaan** dan **men zelf** wenselijk acht, in het **gezin**, binnen het huwelijk, op de werkplaats en niet in de laatste plaats ook in de **kerk**. Heel wat huwelijken zouden langer en misschien wel voor het leven in stand zijn gebleven als men, alvorens iets te zeggen, eerst nog eens een paar keer had geslikt. **Veel** carrières zouden minder schade hebben **opgelopen** als men in de **gedachtenwisseling** met de **principiaal** minder snel de controle over zichzelf had verloren. Veel onenigheid in **kerkelijke** gemeenten zou onder beheersing hebben kunnen blijven als onder de **leden van** die gemeenten **meer k-**sef zou leven van wat de apostel Paulus bedoelt met de woorden 'helder inzicht en alle fijngevoeligheid' in zijn brief aan de Filippenzen. En dat geldt ook in de **christelijke** politiek. Wat worden door mensen, door ons, in allerlei situaties en verhoudingen, dikwijls woorden gebruikt waarvan men achteraf pas **goed beseft** hoe men er mensen en in bepaalde gevallen een hele gemeente pijn en een blijvend litteken **mee** heeft bezorgd.

